

A csángósors költője

Lakatos Demeter jubileumára

„Vajha (...) a csángó magyar is polgártársunk lenne!”
(Csokonai Vitéz Mihály: *Marosvásárhelyi gondolatok*)

I.

1946-ban született Kapuváron. Irodalomtörténész.

¹Domonkos Pál Péter:
A moldvai magyarság.
Csíksomlyó, 1931.

(hatodik kiadás: Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2001); Domokos Pál Péter:
„...édes Hazámnak akartam szolgálni”.
Szent István Társulat,
Budapest, 1979.

²Pósa Zoltán interjúja.
Magyar Nemzet,
2008. augusztus 26.

³Jáki Sándor Teodóz:
Csángókról igaz tudósítások. Való Világ Alapítvány,
Budapest, 2002.

⁴Benda Kálmán:
A moldvai csángómagyarok története. In: „Mégfog vala apóm szokcor kezemtül...” *Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére.* Lakatos Demeter Egyesület,
Budapest, 1993.

Domonkos Pál Péternek (1901–1992), a „csángók apostolának” teljes alakos szobra a csíksomlyói kegytemplom közelében áll, az ő közléséből ismerjük a gorzafalviak 1860-as keltezésű levelét: „már 500 esztendeje mint magyar lakosok és római katolikusok igaz hitben eddigelé megmaradtunk, sok viszontagság között mindeneket eltűrtünk, elszenvedtünk, megszapordtunk, igazi hitben megerősödtünk, ezt csak szegény magyar papjainknak köszönhetjük”.¹

Iancu Laura szerint „a vallás és a hit a csángó kultúra esszenciája”.² A csángómagyarok nemzeti hovatartozásában elsődleges a vallási-közösségi identitástudat. Etnikai közösségük legitimitásformáinak lényege a vallási és nyelvi-nemzeti összetartozás tudata. Nemcsak nyelvében, hanem hitében, szívében, dalaiban, teremtett és képzelt közösségeiben is él a nemzet. Hagyományozott kollektív tudásuk hiten felépülő, kulturálisan tagoló és egységesülő csoportokat hozott létre.

Nemzet és vallás egységében gondolkodva látjuk, hogy kulturális összetartozásuk ismérvei, jelei is alapvetően vallási jellegűek. Kétségtelen, hogy a csángó identitást inkább a katolikus hit, a népszokás, dal és irodalom motiválja, mintsem a politikum. Meghatározó jelentőségű számukra a közös vallási-felekezeti hovatartozás, a származás tudata és jellegzetes archaikus nyelvük. Birodalmi identitások, politikai pressziók ellenére kulturális tudatukban napjainkban is a katolikus vallás számít nemzeti hovatartozásuk legfőbb ismérvének. Hiába próbálták rájuk erőltetni, hogy ők „románo katolík”, vagyis román katolikusok, mert ők valóban római katolikusok. A magyarul már nem tudó csángók is öntudattal vallják: „Ungur-catholic vagyok.”³

A csángók történelme kitágítja a magyar nemzet és haza fogalmát, tanúsítja, hogy a nemzet mennyire hitbéli és kulturális jelenség. Benda Kálmán tömören foglalta össze a lényegét: „Végül mi volt tehát az, ami a moldvai magyarokat a korábbi évszázadokban és az újabb idők elnyomó, beolvasztó román politikájával szemben megtartotta magyarnak? Azt kell mondanunk, hogy ez katolikus vallásuk volt. A katolikus vallás, amely számukra egyszerre testesíthette meg a hitet és a magyarságot, amely tudatosította a görögkeleti románoktól eltérő kultúrájukat és lehetővé tette, hogy megőrizték hagyományait. Mindez azonban nem lett volna lehetséges, ha a moldvai magyar-ságban nincs meg az elszánt akarat, hogy magyar akar maradni.”⁴

II.

Lakatos Demeter száz esztendővel ezelőtt, 1911. november 19-én, Szabófalván látta meg a napvilágot. Családi neve eredetileg Lakatos László volt, de Lakatos Demeter írói néven vált ismertté. A szabófalvi sírkertben síremlékén a Demeter románul becézett alakja, a *Mitica* és vezetéknevének románosított *Lacatusu* változata olvasható.

Dsida Jenő, az erdélyi *poeta angelicus* fedezte föl és közölte először írásait. Csángó versek írására bízta. 1935. november 13-án a Keleti Újságban jelentette meg *Falevelek hullodoznak* című versét, majd 1936. január 13-án egy rövid prózát is közölt tőle. Gyerekkorában nem járhatott magyar iskolába, az iskola udvarán magyarul sem volt szabad megszólalnia. A szépség, jóság és igazság vonzásában fiatal korától sokat írt szülőföldjéről, a csángó nép sorsáról, a természetről, Istenről, szerelemről, szüleiről, barátairól, ritka örömeiről és sok fájdalmáról. *Szeretném* című versében igazságkereső emberként vallotta: „*Szeretném: a szabadságot / Ember földön ne gátolja, / Imádják az igazságot, — / Minden ember ezt akarja.*”

Nem ismerte a magyar helyesírást, verseit is román ortográfia szerint jegyezte le. (Pedig Szabófalván Zöld Péter már a 18. században magyar iskolát alapított...) A *Halotti Beszéd*, az *Ómagyar Mária-síralom*, Tinódi és Balassi archaikus nyelvét legszebben beszélő csángómagyarok túlnyomó részét fájdalmas nyelvcsere kényszerítette. A kényszerű nyelvváltás iszonyú gyötrelmeket okozott. Lakatos Demeter saját népét szerette volna megváltani, de neki magának sem sikerült kitörni sorsa kelepcéjéből.

A kétkezi emberek életét élte, vasmunkásból népköltővé, majd költővé vált: életműve örökséggé lett. Írósorsa Ady *Mátyás bolond diákja* című versének hőseit példázza — 20. századi csángó változatban: „*Diák, írj magyar éneket, (...) Álmodott, álmodott a diák. / De néha, titkos éjeken / Írt s eltépte, ha magyarul írt! Zokogott, zokogott a diák.*” Ady versének hőse „zokogott”, Lakatos Demeter azonban nemcsak keseregte a magyarságot, hanem alkotta is.

A szabófalvi költő sanyarú élete lényegében szenvedéstörténet, sorsának konklúziója: „*Nem tudtam hodzs kültü ledni / El kell felejteni edni.*” Versei ajándékok: szeretetből és hitből fakadnak. Csángóul „*Fúzi a csillagokat koszorúba / Ész illatot keres minden burjánba*”. Szülőföldjén „*Kacaq a mező, mint egy nagylány / Egy szip himesz ingvel hátán*”. Tudta: Csángó föld süllyedő Atlantisz. De hitt abban, hogy ez az Atlantisz emelkedhet is. *Ars poeticaként* fogalmazta meg: „*Keresszed semmibe szipet / Vigasztald versszel a nipe.*”

1941-ben vetette papírra az irodalmi köztudatban legismertebb sorait: „*Megfog vala apóm szokcor / Kezemtül / Micissza vala hul a nap / Leszentül / Mangya vala dzsermek latud / Ot nini / Messze ot hul nap lebújik / Most nini (...) Ott vagyand a miük országunk / Tud meg iul / Ot hol nap minden eszte / Leszentül.*” A záró sorok mai kiejtés szerint szinte már szállóigévé váltak: „*Ott vagyon a mi országunk, tudd meg*

jól, ott hol a nap minden este leszentül.” Poétikus szépségű a *naplemente*, az *alkony*, de a *leszentül* szakrálisan szép.

1956 őszén Faragó József kolozsvári néprajztudós újralfedező jelentőségű cikket közölt a *Korunkban Egy szabófalvi csángó költő* címen. Amikor Lakatos Demeter önálló magyar verskötetet akart kiadni, sokan támogatták, költők, írók, szerkesztők, tudósok is: Méliusz József, Domokos Géza, Kányádi Sándor, Páskándi Géza, Farkas Árpád, Szabó T. Attila, Szabó Ádám, Domokos Pál Péter, Halász Péter. Újváry Lajos festőművész a *Kortársban* és a *Forrásban* is bemutatta a csángó költőt, akinek első önálló kötete, a *Csángó strófák* csak posztumusz jelenhetett meg, 1986-ban, tizenegy évvel halála után.

A verseit, meséit, leveleit tartalmazó, kétkötetes *Csángú országba* című gyűjteményes kiadás előszavában Beke György megállapítja: „Lakatos Demeter átlépte az irodalomtörténet kapuját: érdekességből örökség lett.” Irodalmi Lexikonunk 1994-ben tisztelettelően *költő*-nek nevezi, és rangjának megfelelően szól poétai teljesítményéről. Az 1988-as kiadású *Csángó strófák* című antológiában *kétnyelvű* költőként szerepel. Igaz, írt román nyelvű verseket is, a kor elvárásainak megfelelően, hogy kisebbségi sorsának védelmet nyerjen, de ezek korjellemzően csasztuska színvonalúak voltak. Kányádi Sándor véleménye szerint sem érdemes ezeket magyarra fordítani, mert csak egy rímfaragó klapanciáit kapnánk.

A nyelv zárt rendszeréből fakadó költészet Lakatos Demeter számára több, mint a szavak, a nyelvi struktúra kombinatív lehetőségein alapuló kaland. Erőst érezte, hogy lírájának önmaga és személyes sorsa nemcsak tárgya, hanem alanya is. Hitte, hogy a szavakkal fogalmazott beszéd legkreatívabb formája a költészet. *Csángú országba* című versében öntudattal vall szellemi-lelki elkötelezettségéről. Ha valaki mindezt táji és népi elfogultságnak gondolná, jusson eszébe Csokonai vallomása: „Minden föld ugyan hazája a jó emberek: való, / De mégis szülötte tája mindennél előbbvaló.” Verseiben legfőbb ihletforrás a szülőföld és csángó nép iránti szeretet. Őrá is érvényes: „Ép lelki élet nincs szülőföld nélkül” (Németh László). Nyelvünk szeretete pedig szívünkbe írt törvény.

Számára *Csángóföld* anteuszi talaj, ihletadó tájhaza: az *anyaöl*, *anyaföld* és *anyanyelv* szeretetét jelenti. Élni segítette az „itt születtem én ezen a tájon...”, az „Itthon vagyok”, „ott vagyok honn, ott az én világom” öntudata. Verses látványrögzítései bizonyítják szülő-, táj- és hazaszeretetét. Műveiben összetartozik ember, táj és költő. Dalaiból sugárzik az öröm.

Nyelve rokon a népköltészet *magos kúsziklájával*, amint Sylvester János nyelvvel is: „A mi kincsünk — hazai nyelvünk — mind a mai napig véka alá volt rejtve, most azonban, mihelyt rátaláltunk, felfedeztük és a napvilág fényességére hozzuk; ha vele élni nem vonakodunk, rövidesen (ahogy remélem és óhajtom) szűkölködőkből a remélnél is jobban felvergődünk...” Nyelvi-szemléleti rokonság fűzi Lakatos Demetert mindahhoz, amit megcsodálunk Sylvester

János Az magyar népnék című versében: „*Próféták által szólt rígen néked az isten, / Azkit ígért, ímé, vígre megadta fiát. / Buzgó lélekvel szól most es néked ezáltal, / Kit hagyta, hogy hallgass, kit hagyta, hogy te kövess...*”

Sanyarú sorsa ellenére jogos emberi, költői öntudat motiválta Lakatos Demetert, amikor az Utunknak küldött bemutatkozó levelében ezt írta: „én írtam a legelső csángu verseket a világon”. Szinte felsír a vers, amikor arról kesereg, hogy mennyire szeretne egyszer eljutni Budapestre: „*Remílem, hogy nem halok meg, / Meddig Pestre nem menek, / Nem bánom, ha néhány perct / A kívánt földön leszek.*” Budapestre nem juthatott el, de az ő nevét viseli a fővárosban székelő Lakatos Demeter Egyesület, amely 1990. szeptember 27-én Budapesten jött létre. (Elnöke: Jáki Sándor Teodóz, titkára: Halász Péter.)

III.

Petrás Ince János 1813-ban a csángóföldi Forrófalván született, életét gyilkosok oltották ki 1886. szeptember 6-án. Középiskolai tanulmányait Kézdivásárhelyen folytatta, ahol belépett a minoriták szerzetesrendjébe. Egerben szentelték pappá, a moldvai apostoli helynök titkára lett. 1839-től Pusztinán, majd haláláig Klézsén volt pap. Először adott hírt Döbrentei Gábornak küldött „*feleletei*”-ben a moldvai magyarságról. A csángó népdalok, balladák gyermekjátékok első gyűjtője, a moldvai helynevek és tájszók megismertetésével a magyar nyelvészetbe is beírta a nevét. A Magyar Nyelvőr 1842-től közölte rendszeresen írásait. Petrás Incze János ballada- és népdal gyűjtéseit Domokos Pál Péter és Rajeczky Benjámin közös műben (*Csángó népzene I–III.*) jelentette meg. Bátor, értékmentő tevékenységével beírta a nevét a magyar kultúrtörténetbe.

Kulturális értékmentő misszióját „Rokonföldi” fedőnévvel végezte. Domokos Pál Péter írta róla: „a moldvai életnek legrokonszenvesebb, legkedvesebb és legtevékenyebb papja, valószínűleg a Zöld Péter által említett forrófalvi krónikáiról, Petrás Mihály kántornak egyenes lezármazottja”. Az általa gyűjtött egyik népdalból idézek, amely ma is megdobogtatja az értük aggódók szívét: „*Itt e klézsei patakon / Van egy bánatőrülő malom. / Bár bánatom megőrlené, / Hogy szívem ne gyötrené.*” Lehet, a malmot azóta elmosta az idő, sorsuk bizonytalansága azonban ma is apasztja soraikat. Áldozatos munkálkodásának idejében Csángóföld lakosságának nemzetiségi összetétele hasonlatos volt a mai Székelyföldéhez! (Egerben Petrás Incze János Kulturális Egyesület alakult, emlékét az egri szeminárium falán emléktábla őrzi.)

Lakatos Demeter örökségét folytatja a klézsei Duma-István András, fohásza a szíven át az értelemig ér: „*Ha nem tii Kárpátok / Keté szakagyatok / Münköt Moldovába / Veszni ne hagyatok.*” Iancu Laura pedig ezt a lélek szerint is jussolt örökséget — a végleges megfogalmazások birtokában, a költészet teljes fegyvertárával felvértezve (Mezey Katalin) — egészen új minőséggel újítja meg. Tudja a titkot: az írás végső soron kegyelem, a nyelv a gondolat kifejezésének eszköze, de va-

lójában a lélek vezérli. Kitűnő irodalmi, néprajzi, teológiai-hittanári képzettsége, műveltsége és istenadta írói-költői tehetsége jogán vált egyetemes *magyar költővé*.

Irodalom:

Lakatos Demeter: *Csángó strófák*. ELTE – MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 1986; *Csángó strófák*. (Bev. K. Lengyel Zsolt.) EF-Lapok, Bern, 1989; *Búcsú az ifjúságtól*. (Szerk. Libisch Győző.) Áramlat Kiadó, Budapest, 1992; *Csángú országba I–II. Összegyűjtött versek, mesék, levelek*. (Összeáll. Libisch Győző.) Lakatos Demeter Csángó-magyar Kulturális Egyesület, Budapest, 2003.

LAKATOS DEMETER

Falevelek hullodoznak

*Falevelek hullodoznak
Det fú szél
Ura moszt ész ura hulnap
Leik tél.
Minden menen a világon,
Mynt a vyz,
Télbe jobb egy meleg szoba
Mint a myz.
Szokcor én a zén eszemet
Rombolom,
Le kell esszünk miük eccer,
Gondolom.
Mynt a levél fülden rotod,
Moszt látom,
Holnap meántunk ura leik
Myly álom.
Minden elmúlt, mynt szíp álom,
Oikorán,
Zén életem isz mind múlik
Szaporán,
Én vagyok ez világon
Húharmat,
Szemmy dét megsziüt a nap,
Nem marad,*